

ӘЛЕМДІК ҚАРЖЫ DAҒДАРЫСЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАН БАНКТИК СЕКТОРЫНА ЫҚПАЛЫ ЖӘНЕ ОҒАН ҚАРСЫ ШАРАЛАР

Банк секторы 2008 жылдың екінші жартысында басталған дағдарыстың екінші «толқынынан» елеулі қысым көрген отандық қаржы секторының негізгі сегменті болып қала берді. Атап айтқанда, сыртқы қаржыландыру есебінен өзінің бизнес стратегиясын қаржыландырған Екінші деңгейдегі банктер өткен жылы өтімділіктің тапшылығы, қатаң талаптары жағдайында және қайта қаржыландыру мен өтімділік тәуекелдерінің өрістеуі барысында іс-әрекет жасауға мәжбүр болды, бұл олардың активтерінің өсу қарқынының баяулауына және өз кезегінде нақты сектордағы халықты несиелеу көлемінің төмендеуіне алып келді. Бұл ретте, жылжымайтын мүлік пен құрылыс секторларын несиелеу көлемі төмендеді, сондай-ақ өз бизнесіне банк ресурстарының есебінен белгілі бір деңгейдегі тұрақтылық жағдайында демеу көрсетіп отырған шағын кәсіпкерлік субъектілерін несиелеу де барынша азайды. Жылжымайтын мүлік нарығындағы тұрақсыздық және бағаның өзгеруі, іскерлік белсенділігінің төмендеуімен қатар несиелеу талаптарын қайта қарау арқылы ЕДБ тәуекелдерін қайта бағалау, сондай-ақ халықтың сатып алу қабілеттілігінің кемуі банк секторының тұрақты жұмыс істеуіне ықпал еткен негізгі факторлардың бірі болып табылатын банктердің несиелік портфелінің сапасына кері әсер етті. Несиелік портфель сапасының нашарлауына жауап ретінде резервтеу деңгейінің өсуі мен маржаның кему үрдісі банк секторын капиталдандыруға қысым жасай отырып, банк бизнесінің рентабельдігі мен тиімділігінің төмендеуінің басты факторлары болып табылады.

Жыл басынан бастап жіктелуге жататын активтер мен шартты міндеттемелер мөлшері 333,8 млрд. теңгеден (2,5%-дан) 13 711,5 млрд. теңгеге дейін өсті.

Стандартты активтер мен шартты міндеттемелердің үлес салмағы 60,6% болды, күмәнділер үлесі – 41,6%-дан 36,4%-ға дейін азайды, үмітсіз активтер мен шартты міндеттемелер үлесі 3,0% болды.

Кесте 1

Активтердің және шартты міндеттемелердің сапасының динамикасы

Активтер мен шартты міндеттемелер	1.01.2008 ж.		1.01.2009 ж.	
	негізгі борыш сомасы, млрд. теңгемен	жиынтығында %-бен	негізгі борыш сомасы, млрд. теңгемен	жиынтығында %-бен
Барлығы	13 377,7	100	13711,5	100
Стандартты	7 677,7	57,4	8 305,0	60,6
Күмәнді	5 559,9	41,6	4 993,4	36,4
1-санатты күмәнді – төлемдерді толық және уақтылы төлеген кезде	4 266,8	31,9	2 334,9	17,0
2-санатты күмәнді – төлемдерді кешіктірген немесе толық төлемеген кезде	578,1	4,3	604,6	4,4
3-санатты күмәнді – төлемдерді толық және уақтылы төлеген кезде	543,2	4,1	1 594,3	11,6
4-санатты күмәнді – төлемдерді кешіктірген немесе толық төлемеген кезде	63,1	0,5	210,8	1,6
5-санатты күмәнді	108,7	0,8	248,8	1,8
Үмітсіздері	140,1	1,0	413,1	3,0

Көзі: ҚҚА есептік материалы.

2009 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша нақты қалыптасқан провизиялар сомасы 1 020,5 млрд. теңге немесе екінші деңгейдегі банктердің несиелер портфелінің 11,0%-ы болды. 2008 жылдың басынан бастап провизиялар 498,8 млрд. теңгеге немесе 95,6%-ға өсті. 2009 жылғы 1 қаңтарда жалпы провизиялар берілген несиелер бойынша қалыптасқан провизиялар сомасының 0,03%-ы немесе 0,3 млрд теңге болды. Арнайы провизиялар 2008 жылдың басымен салыстырғанда 95,7%-ға өсіп, 1 020,3 млрд. теңге болды.

Жаһандық қаржы нарықтарындағы дағдарыс және олардың отандық қаржы секторының жай-күйіне тигізген салдарының байқалуы халықаралық рейтинг агенттіктерінің («Standard & Poor's», «Fitch Ratings») несиелік рейтингтерінің және еліміздің тәуелсіз міндеттемелері мен оның жекелеген эмитенттеріне қатысты болжамдарында көрінді. Атап айтқанда, 2008 жылғы сәуірде «Standard & Poor's» халықаралық рейтинг агенттігі Қазақстан Республикасының «Тұрақтыдан» «Жағымсызға» дейінгі тәуелсіз несиелік рейтингтері бойынша болжамды шартты міндеттемелердің материалдандырылуына қатысты тәуекелдердің күшеюі салдарынан қайта қарады, ал «Fitch Ratings» халықаралық рейтинг агенттігі сол жылдың қараша айында әлемдік қаржы дағдарысы мен шикізат тауарларына деген бағаның құлдырауы түріндегі ішкі банктік жүйенің дағдарысын басқаруға еліміздің қабілеттілігінің төмендеуіне байланысты дамушы экономикасы бар бірқатар елдердің, оның ішінде Қазақстанның «BBB»-дан бастап «D» дейінгі тәуелсіз рейтингін төмендетті.

Рейтинг агенттіктерінің тарапынан осындай іс-әрекет әлемдік дағдарыстың екінші толқынының нәтижесіндегі жағдайлардың нашарлау факторларымен қатар, Қазақстанның және оның қаржы секторының несиелік тәуекелдерінің өсуін көрсетіп, 2008 жылғы қыркүйекте Қазақстанның CDS тәуелсіздігі бойынша бағамы және коммерциялық банктердің ахуалының ең төменгі тарихи деңгейіне дейінгі құлдырауын көрсетті.

Қаржылық қадағлау агенттігінің 2008 жылы әзірлеген банк секторының қаржылық тұрақтылығының біріккен индексі ЕДБ-ның қаржылық орнықтылығының деңгейін бағалауға мүмкіндік беретін қаржылық тұрақтылық көрсеткіші кешенінің негізінде 01.01.2009 жылғы жағдай бойынша 2,73 деңгейінде қалды, бұл банк секторының ахуалын жіктелімге сәйкес тәуекелдің аса жоғары деңгейімен қанағаттанарлық деп бағаланады.

Қаржылық тұрақтылықтың біріккен индексі мәндерінің динамикасы банк секторы кірістілігінің көрсеткішіне қысым жасайтын активтер сапасы тарапынан болатын қысыммен банктердің қаржылық тұрақтылығы дәрежесінің төмендегенін дәлелдейді, бұл, әрине, банк секторын капиталдандыру деңгейіне үрдістерді сақтау шарасына өз әсерін тигізеді.

Екінші деңгейдегі банктердің жиынтық меншікті капиталының есеп айырысу мөлшері 2008 жылы 173,7 млрд. теңгеге (9,8%-ға) ұлғайды және 2009 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 1 953,9 млрд. теңге болды. Ал 2010 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша оның мөлшері азайып 1 272,1 млрд. теңге болды (кесте 2).

Кесте 2

Екінші деңгейдегі банктердің жиынтық меншікті капиталының құрылымы

(млрд. теңге)

Атауы	01.01.2008 ж.	01.01.2009 ж.	01.01.2010 ж.
1-ші деңгейдегі капитал	1 284,0	1 525,0	959,6
Жарғылық капитал	940,2	1 017,7	798,6
Қосымша капитал	3,8	4,9	4,5
2-ші деңгейдегі капитал	558,9	501,2	311,8
Реттелген борыш	460,9	562,6	366,1
3-ші деңгейдегі капитал	1,7	0,9	1,1
Банктердің инвестициялары	64,4	73,3	0,4
Барлық меншікті есеп айырысу капиталы	1 780,2	1 953,9	1 272,1

Көзі: ҚҚА есептік материалдары.

2009 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша банк секторы меншікті капиталының тепе-теңдік көрсеткіштері k1 – 0,12 (0,06 нормативі бойынша) (қатысушысы банк холдингі болып табылатын банк үшін нормативі – 0,05), k2 – 0,15 (0,12 нормативі кезінде) (қатысушысы банк холдингі болып табылатын банк үшін нормативі – 0,10) болды.

Ағымдағы жылдың басынан тәжірибе жүзінде өзгермеген банк жүйесінің несиелік портфелінде бес ірі банктік шоғырландыру дәрежесі 79,3%-ды құрап, әсіресе маңызды.

Екінші деңгейдегі банктердің несиелік портфелі бір жыл ішінде 394,4 млрд. теңгеге немесе 4,3%-ға көбейді. Стандартты займдар 1 527,9 млрд. теңгеге (–38,4%), күмәнділер – 623,1 млрд. теңгеге (–12,8%) азайды, үмітсіздер – 2 545,4 млрд. теңгеге (7,3 есе) өсті. Екінші деңгейдегі банктерге берілген займдар бойынша провизиялар 2 605,4 млрд. теңгеге (3,5 есе) көбейді.

Қаралып отырған кезең ішінде банктердің несиелік портфелі құрылымында стандартты кредиттер үлесі 39,7%-дан 43,3%-ға дейін өсті, күмәнді кредиттердің үлесі 58,8%-дан 52,2%-ға дейін азайды, бұл ретте үмітсіз кредиттердің үлесі 1,5%-дан 4,4%-ға дейін өсті.

Кесте 3

Несиелік портфель сапасының динамикасы

	1.01.2008 ж.		1.01.2009 ж.	
	негізгі борыш сомасы, млрд. теңгемен	жиынтығында %-бен	негізгі борыш сомасы, млрд. теңгемен	жиынтығында %-бен
Несиелік портфельдің барлығы	8 868,3	100	9 238,4	100
Стандартты	3 518,2	39,7	4 000,7	43,3
Күмәнді	5 218,7	58,8	4 835,6	52,3
1-санатты күмәнді – төлемдерді толық және уақтылы төлеген кезде	3 950,4	44,5	2 214,5	24,0
2-санатты күмәнді – төлемдерді кешіктірген немесе толық төлемеген кезде	572,2	6,5	588,0	6,4
3-санатты күмәнді – төлемдерді толық және уақтылы төлеген кезде	533,4	6,0	1 582,9	17,1
4-санатты күмәнді – төлемдерді кешіктірген немесе уақтылы төлемеген кезде	57,9	0,6	206,0	2,2
5-санатты күмәнді	104,8	1,2	244,2	2,6
Үмітсіздері	131,4	1,5	402,1	4,4

Көзі: ҚҚА есептік материалдары.

2009 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша нақты қалыптасқан провизиялар сомасы 1 020,5 млрд. теңге немесе екінші деңгейдегі банктердің несиелік портфелінің 11,0%-ы болды. 2008 жылдың басынан бастап провизиялар 498,8 млрд. теңгеге немесе 95,6%-ға өсті. 2009 жылғы 1 қаңтарда жалпы провизиялар берілген кредиттер бойынша қалыптасқан провизиялар сомасының 0,03%-ы немесе 0,3 млрд. теңге болды. Арнайы провизиялар 2008 жылдың басымен салыстырғанда 95,7%-ға өсіп, 1 020,3 млрд. теңге болды.

2008 жылғы 1 шілдеден бастап өтімділік бөлігіне, атап айтқанда мерзімді және валюталық мерзімді өтімділікті 7, 30 және 90 күнге дейін реттеуге бағытталған түзетулер күшіне енді.

2009 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша өтімділік есебіне енгізілуге көзделген өзгерістерді ескерсек, 30 және 90 күнге дейінгі мерзімді өтімділіктің коэффициентін 1 банк бұзып отыр.

Банктердің өтімділік коэффициентін орындауы

Көрсеткіш атауы	1.08.2008	1.09.2008	1.10.2008	1.11.2008	1.12.2008	1.01.2009
Мерзімді өтімділік k4-1 (мін 1 мәні)	4,4	4,5	4,7	4,9	4,2	3,1
Мерзімді өтімділік k4-2 (мін 0,9 мәні)	3,1	2,7	3,6	3,2	2,0	1,8
Мерзімді өтімділік k4-3 (мін 0,8 мәні)	2,0	2,0	2,1	1,6	1,5	1,6

Көзі: ҚҚА есептік материалдары.

2009 жылғы 1 қаңтарда екінші деңгейдегі банктер табыс салығын төлегеннен кейін 15,3 млрд. теңге мөлшерінде (2008 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша – 216,9 млрд. теңге) жиынтық таза кіріс алды. Кірістердің жиынтық мөлшері 2 934,8 млрд. теңге (2008 жылғы 1 қаңтарда – 1 794,8 млрд. теңге), шығыстар – 2 897,4 млрд. теңге (2008 жылғы 1 қаңтарда 1 532,3 млрд. теңге) болды. млрд. теңге (кесте 5).

Пайыздық кірістер құрылымында клиенттерге берілген заемдар бойынша (89,6% немесе 1 195,8 млрд. теңге) сыйақыны алуға байланысты кірістер біршама көп үлес алды, ал пайыздық шығыстар құрылымында клиенттердің талаптары бойынша төленген сыйақыларға байланысты шығыстарға (65,4% немесе 472,1 млрд. теңге) үлесі тиді. Табыс салығы төленгенге дейінгі таза кірістің жиынтық активтерге (ROA) қатынасы 0,60% (01.12.2007 ж. жағдай бойынша – 2,20%) болса, табыс салығы төленгенге дейінгі таза кірістің меншікті капиталына (ROE) қатынасы 4,97% (01.12.2007 ж. жағдай бойынша –18,13%) болды.

Әлемдік дағдарыстың мейлінше тереңдеуі және оның ішкі экономика мен қаржы секторының жай-күйіне тигізетін кері ықпалы туралы оқиғалардың өрістеуі Қазақстан Республикасы Үкіметінің және қаржылық реттеушілердің тарапынан еленбей қалған жоқ, олар дағдарыстың салдарын жою жөніндегі қосымша шұғыл шаралар қабылдауды және экономикалық саясат аясында төтенше жағдайдың тереңдеуін болдырмауды талап етті.

Сонымен, 2007 жылы қабылданған еліміздегі қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етуге бағытталған бірлескен жедел іс-шараларға толықтыру ретінде Қазақстан Республикасының Үкіметі мен қаржылық реттеушілер Қазақстан Республикасының экономикасын және қаржы секторын тұрақтандыру жөніндегі қосымша шаралар қабылдады, себебі қаржы нарығындағы жүйелі тұрақсыздық жағдайында пруденциалдық сипаттағы шаралар тұрақты, сенімді макро-экономикалық ортаның болуы бойынша тиімді қадағалау шарттарының бірі қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін толыққанды тиімділікті бере алмайды. Осыған байланысты, осы жағдайлардағы басты роль фискалдық және монетарлық сипаттағы шараларға беріледі.

Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі 2008–2009 жж. ішінде барынша төмен резервтік талаптардың нормативтерін үш рет төмендетті (ішкі міндеттемелер бойынша ол 6%-дан 1,5%-ға дейін, өзге міндеттемелер бойынша – 8%-дан 2,5%-ға дейін), сондай-ақ 2008 жылғы шілдеде қайта қаржыландырудың ресми мөлшерлемесі 11%-дан 9,5%-ға дейін азайды.

Сондай-ақ, 2008 жылы банк жүйесінің өтімділігін қолдау мақсатында Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің қайта қаржыландыру операциялары бойынша кепілдік қамтамасыз ету тізімі екі рет (ақпан және мамыр айларында) айтарлықтай кеңейтілді. Сонымен, кері РЕПО операцияларын жүргізу барысында кепілді қамтамасыз ету тізбесіне Агенттіктің талаптарына сәйкес ЕДБ-ға сатып алуға рұқсат берілген Қазақстан Республикасы ұлттық компанияларының бағалы қағаздары, шет мемлекеттердің бағалы қағаздары және халықаралық қаржы ұйымдарының бағалы қағаздары енгізілген болатын, сондай-ақ 2008 жылғы 1 мамырдағы жағдай бойынша ЕДБ-ның орналастырылған және айналымда болған бірқатар борыштық облигациялары және «Қазақстан ипотекалық компаниясы» АҚ-ның агенттік борыштық бағалы қағаздары енгізілді.

2008 жылғы желтоқсанда Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің банктік заемдарын ұсыну мәселелері бойынша Агенттік, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі және ЕДБ арасында ынтымақтастық пен өзара іс-әрекет туралы келісім әзірленді, келісімде банктердің Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкіне сыртқы міндеттемелерді және активтерді 2007 жылғы 1 қарашаға қарағанда жоғары деңгейде сақтау жөніндегі міндеттемелерді ЕДБ-ның қабылдауы бойынша бір уақытта ерікті қабылдау барысында қайта қаржыландыру несиелерін беру туралы өтініш жасау құқығын көздеді, консервативті несиелік және қалыпты депозиттік саясатты қолдау, әрі акционерлік капиталды өсіру бойынша күш-қуат жұмсауды көздейді. Сол кездері 7 ЕДБ осыған ұқсас келісімге қол қойды.

2008 жылғы 25 қарашада Қазақстандағы әлеуметтік-экономикалық жағдайға әсер ететін жаһандық дағдарыстың келеңсіз салдарын жоюға бағытталған іс-шаралар кешенін айқындайтын және сапалы экономикалық өсімге болашақта қажетті негіздерін қамтамасыз етуге бағытталған Қазақстан Республикасы Үкіметінің, Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің және Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігінің Экономиканы және қаржы жүйесін тұрақтандыру жөніндегі 2009–2010 жылдарға арналған бірлескен іс-қимыл жоспары қабылданды. Қазақстан Республикасы Ұлттық Қорының 10 млрд. АҚШ доллары көлеміндегі қаражаты осы Жоспардың қаржылық қамтамасыз ету көзі болып табылды. Жоспарға 5 қызметтің бағыттары енгізілді: 1) қаржы секторын тұрақтандыру; 2) тұрғын үй секторын дамыту; 3) шағын және орта бизнеске қолдау көрсету; 4) агроөндірістік кешенді дамыту; 5) инфрақұрылымдық және жаңашыл жобаларды іске асыру.

Бұдан өзге, Жоспарға Стресстік активтер қорын құру мәселесі және Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің банк секторының өтімділігі деңгейін қолдау шаралары енгізілді.

Қорыта айтқанда міне осындай дер кезінде атқарылған шаралардың арқасында бүгінгі күні банктік сектордың біршама тұрақтылығы сақтап қалуға мүмкіндік жасалды деуге толық негіз бар.

Resume

In the article there shown the influence of global crisis on the development of finance sector in Kazakhstan and taken anti-crisis measures.